

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

BIJBLIJVEN

Laar ik het u maar dadelijk vertellen, de titel van dit praatje berust op een misverstand. Nee, ik zeg het goed, niet op *misverstand*, maar op een mis, een verkeerd verstaan. Ik zal het u uitleggen. Niet lang geleden ben ik verzeild in een uitzending, die ik niet gezocht had en die ook niet voor mij bestemd was. Op dezelfde manier zijn er onder de luisteraars die deze humanistische zondagmorgenpraatjes opvangen, stellig ook nog al wat mensen, die eigenlijk alleen maar hadden willen horen wat de onvolprezen Gerrit over het weer te vertellen heeft, geleid door de inblazingen van zijn molenaar, die dan vergeten op tijd de knop om te draaien en zo het humanistische woord mee naar binnen krijgen.

Wat ik naar binnen kreeg was een programma bestemd voor wat men tegenwoordig in goed Nederlands teenagers noemt. De muziek gaf mij al de smaak in de mond, dat ik lelijk verkeerd verbonden was, maar ik wou beslist het nieuws horen dat direct volgen moest, en ik hield het dus dapper even uit. En toen kwam het! Een opgewekte stem kondigde aan, wanneer de volgende uitzending van dit kaliber te beluisteren zou zijn, en nam tenslotte afscheid met een vertrouwelijk gefluisterde raad, waarvoor blijkbaar alle goeie verstaanders ook maar een half oor nodig hadden „en je weet het hè”: wat er ook gebeurt in de volgende dagen: *bijblijven*”. Het was met dit suggestieve woord als uitgangspunt dat ik een radiotekst maakte. En u kunt zich mijn verbijstering voorstellen, toen mij te midden van vakantie-drukke het bericht bereikte: luister eens, dit gaat niet: dat hele verhaal is gebaseerd op dat „*bijblijven*” maar dat heb je verkeerd verstaan, wat die knaap zegt is „*blijblijven*”. Niet bij, maar blij, klap er es in je handjes. En daarmee vervalt jouw hele betoog.

Nou loopt dat niet zo'n vaart. Het was mij er namelijk niet om te doen, die jongens die achter dat radiatorbrakje zitten op de vingers te tikken — als dat zo was, dan zou ook de raad om „wat er ook gebeurt” blij te

blijven, verdienen aan de kaak gesteld te worden als een ondoordacht en om het zacht te zeggen bijzonder kinderachtig wachtwoord — nee ik had deze niet goed verstane term aangegrepen om te protesteren tegen een gedachtenklimaat, waarvan naar ik meende deze opwekking een gevolg en een symptoom was. Nu dit uitgangspunt mij ontvallen is, is daarmee natuurlijk niet ook dit klimaat verdwenen, en wat ik kwijt wou, dat kan ik na deze titel-verklarende-inleiding alsnog kwijt.

Laat ik eerst proberen het klimaat dat ik bedoel, in woorden te vangen. Als ik terwille van de duidelijkheid een tikje mag overdrijven, dan zou ik zeggen dat het zo iets is: „Pas er toch alsjeblieft voor op, dat je niet achter raakt, stel je voor zeg, dat ze je ervan gaan verdenken, dat je niet in alles met je tijd meegaat dat je niet voor honderd procent modern bent, dat je niet van harte meedoet aan wat men het eigentijdse voelen en denken noemt, dat je zo iets onzinnigs probeert als het stuiten van de natuurlijke ontwikkeling en dat je niet onmiddellijk bereid bent met overtuiging „de lijn der historie” door te trekken.”

personalia

PERSONALIA

Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL. Geboren in 1901. Studeerde klassieke letteren en filosofie in Groningen, was leraar in Zwolle en Groningen en is rector van het Grotius Gymnasium te Delft, waar hij tevens vanwege de Humanistische Stichting „Socrates” bijzonder hoogleraar in de wijsbegeerte is aan de Technische Hogeschool. Behalve artikelen in het Alg. Tijdschrift voor Wijsbegeerte en in Rekenschap schreef hij „Problemen der zedelijke waardering” (uitg. Leopold, Den Haag). toneelstukken (Iphigeneia in Argos, Het werpen van de teerling) en de roman „Waarheid wint” en onder het pseudoniem Tjalling Dix een paar detectieverromans.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 16 augustus 1964

Meldt U aan als
DONATEUR
voor het

**Centrum
voor
Humanistische
Vorming**

Bijdrage f 3,75 per kalenderjaar
Gironummer 60.84.68, ten name van
Centrum voor Humanistische Vorming
Secretariaat: Oudegracht 152, Utrecht

Dat is zo ongeveer de inhoud van wat ik noem het „lest-best” klimaat. Ik heb u gewaarschuwd, ik heb het nu wat overdreven, omdat ik hoop dat het daardoor beter herkenbaar wordt. Heel makkelijk zal de herkenning toch misschien niet verlopen. Het is namelijk heel wel mogelijk, dat iemand zich nooit nauwkeurig rekenschap heeft gegeven van een bepaald klimaat, en desondanks leeft en denkt vanuit dat klimaat. Juist van de denkgewoonte waarin we opgroeien en die we als vanzelfsprekend aanvaarden, zijn we ons het minst bewust.

Het ontstaan nu van dit klimaat is heel verklaarbaar, het klimaat zelf acht ik verderfelijk. Misschien zal men mij nu weer van overdrijving verdenken. Nou, we zullen zien. Hoe heeft de overtuiging „het laatst is ook het beste” bij ontstellend veel mensen post kunnen vatten? Och, dit is eenvoudig genoeg: die overtuiging is namelijk heel vaak juist. Op het onafzienbare terrein van de techniek gaat deze stelling inderdaad op. Alle mogelijke instrumenten die wij gebruiken, werken doeltreffender, sneller, met minder fouten en een groter precisie dan de instrumenten van een vorige generatie. Het vliegtuig, de auto en de radio van veertig jaar geleden waren nog betrekkelijk primitieve constructies, en wat op dit gebied daarna gekomen is, is zonder twijfel ook beter. Maar nu komt de fout dat men, wat men

op technisch gebied juist bevonden heeft, gaat toepassen op andere levensgebieden en daar is de gelijkstelling „later is beter” niet alleen misplaatst maar verderfelijk. Zodra men namelijk te maken heeft met de manier, waarop de mensen hun leven inrichten, hun werk doen en hun ontspanning zoeken, met hun opvattingen, hun theorieën, hun idealen, hun gewoonten, hun moraal, hun smaak en hun kunst, dan dient men in het oog te houden, dat er ook op dit gebied wel gesproken kan worden van ontwikkeling, maar dat die ontwikkeling lang niet altijd een steeds beter worden is. Die ontwikkeling kan gunstig zijn, dus vooruitgang, maar ook heel wel ongunstig, dus achteruitgang.

Ik ben mij ervan bewust iets te zeggen, waarvan menigeen zich zal afvragen of het werkelijk wel de moeite waard is dit te zeggen. Dit spreekt toch immers vanzelf! Ja, spreekt het vanzelf? Nee, deed het dat maar! Maar hoe vaak wordt tegenwoordig iemand die niet in elk nieuw verschijnsel winst ziet, voorgehouden dat een bepaalde periode, b.v. de negentiende eeuw voorgoed voorbij is. Natuurlijk is de negentiende eeuw voorgoed voorbij, maar wat is daarmee gezegd over de waarde van wat men in die periode nastreefde, en de idealen die men toen trachtte te verwerkelijken? Niets, ook niet een beetje, maar helemaal niets. En nu moet men mij goed begrijpen. Ik houd hier niet een pleidooi voor het terugzetten van de klok, en niets ligt mij verder dan te verkondigen dat het „allemaal aldoor beroerder wordt”. Nee die goeie ouwe tijd waarnaar men met zoveel heimwee kan terugzien, was welbeschouwd lang niet altijd zo mooi, en ik geloof dat er op vele terreinen wel degelijk een niet onbelangrijke vooruitgang is aan te wijzen. De opgewekte leuze „later dus beter” wil ik dus zeker niet vervangen door het zure „later dus slechter” — nee de tijdsaanduiding op zichzelf heeft met waarde niets te maken. „De laatste ontwikkelingen” verdienen vaak, zoals het dan in de krant heet, „met grote bezorgdheid te worden gevolgd”. Of wil men soms aan de laatst verschenen politicus meneer Barry Goldwater de prijs voor politieke wijsheid toekennen? Nee, van werkelijke vooruitgang zal alleen

augustusmiddag

Ruik ik daar niet de lucht, die wrang en sterk
En warm en prikk'lend van uw heide waait,
Als wolkenloze Augustusmiddag laait
Op glinst'rend zand en wit-zwevende berk?
Ik zie, hoe, vonk na vonk, 't bedrijvig werk
Van bijen op pas bloeiend heikruid draait;
Ik hoor 't point d'orgue, dat de wind, die me aait,
Meedraagt uit 't spar-bos, bruingezuilde kerk.
De verte trilt. Ik doe mijn ogen dicht,
En voel mijn lichaam staan, onwerk'lijk licht,
Zalig verloren in de oneindigheid;
En harsreuk, zon, en bos, en hei, het groeit
Nu samen tot een spookjesland, waar bloeit
De vrome herrijz'nis van mijn jongenstijd.

Johan Andreas Dèrmouw (Adwaita) (1863—1919)

sprake kunnen zijn, wanneer men niet elke nieuwigheid gretig binnenhaalt, alleen al omdat hij nieuw is: wanneer men niet alleen de werkelijke verbeteringen met vreugde begroet, maar zich ook krachtig verzet tegen alles wat wel nieuw is maar de zaak slechter maakt. „Ja” zeggen is even prettig als makkelijk, maar ’s mensen waarde wordt misschien het meest bepaald doordat hij op tijd en met genoeg klem „nee” kan zeggen. En daar ligt de reden, waarom ik spreek van verderfelijk. Kijk, wanneer oudere mensen zich wanhopig uitsloven om uitingen van de allermooiste kunst hemelhoog te prijzen niet omdat die hun werkelijk iets doet, maar omdat ze doodsbenuwd zijn dat ze anders niet meer voor vol worden aangezien, dan is dat niet erg. Het is een beetje zielig, een tikje belachelijk ook, maar meer ook niet. Maar wanneer hele groepen mensen leren het latere altijd te beschouwen als het betere, om geen enkele andere reden dan omdat het later is, dan is dat wel degelijk erg. Dan doet de mens afstand van zijn kostbaarst bezit, zijn vermogen namelijk om zelf de verschijnselen die zich aan hem voordoen, op hun waarde te toetsen, zelf uit te maken wat hij behoort te bevorderen en wat hij dient tegen te gaan. Wie deze waardebepaling meent te kunnen afschuiven op de tijd, verlaagt zich zelf. Of hij wordt tot een van die opportunistische jabroers die uit het feit dat de tijd dit of dat heeft meegebracht, de conclusie halen dat het dan dus ook goed is — door lieden van dat slag is de nazibeweging groot geworden — of hij gaat behoren tot die zacht-eiige optimisten, soms wel beminnelijk, maar altijd gevaarlijk, die redeneren dat alles wat goed is, er dus ook mettertijd van zelf wel zal komen. En vanzelf wil in dit verband zeggen: zonder dat zij zelf er een hand voor behoeven uit te steken. Iets dergelijks zit ook achter de waarschuwing die men tegenwoordig zo vaak oogsten kan: och de ontwikkeling gaat toch die kant uit. Wat betekent dit „toch”? Dat het die kant uitgaat, ook als men probeert er tegen in te gaan? Dat kan naar mijn smaak nooit een geldige reden zijn om er niet tegen in te gaan. Tegenover dit verwerpelijke fatalisme zet ik een bijbelwoord. Vreemd voor een humanist? Welnee! Voor een humanist kan een woord zijn waarde niet ontleenen aan het feit dat het in de bijbel staat, maar dit feit doet aan die waarde natuurlijk ook geen afbreuk. Ook in deze houdt hij zich aan datzelfde woord: „Onderzoekt alle dingen en behoudt het goede”.

L. VAN DER WAL.

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15x23 cm. - Omvang ca. 250 pag.s

Prijs f 9.90

U kunt dit bestellen door overschrijving op giro 30.49.60, t.n.v.

Centraal bureau Humanistisch Verbond
OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

DEELTJE VAN 'T ALZIJN

Glorie daarom aan ál het ondervondne,
Glorie en lach als smart, aan vreugde als pijn;
Glorie aan heel het duizendvoud doorvondne,
Deeltje van 't Alzijn, dat ik noem het mijn,
Zolang 'k een diep-in levend mens mag zijn,
En noemen blijf zo, daar ons diepste voelen
Eèn is met de opzwaai, die door alles gaat
En met haar nooit benaderbaar bedoelen
Zonnen, heelallen, om heelalzon draait
En als een vreemde geestesstorm door óns
ook waait.

Willem Kloos

De folianten vergelen, de geleerde glans der steden verdoft, maar het boek der natuur beleeft ieder jaar een nieuwe oplage.

Hans Christian Andersen

lezingen voor de radio

zo. 23 aug. VARA 9.45 uur: A. Katan: „10 % en nog wat?”

zo. 30 aug. VARA 9.45 uur: C. H. Schonk: „Als buitenkerkelijken echt samen praten”.

zo. 6 sept. VARA 9.45 uur: Matthew I. Spetter: „Neger in Amerika”.

zo. 13 sept. VARA 9.45 uur: Mevr. G. W. G. Rudelsheim-Hamer: „Wij zitten er maar mee”.

Dit zeer lange leven in een onvergelykelijk belangwekkende tijd kan beschouwd worden als een reeks van ontwikkelingsfasen, waarin niet zozeer kennis, ervaring en nieuwe gezichtspunten werden vergaard als wel een unieke wijsheid, een vaste levenshouding werd verworven. Een merkwaardig feit ligt al meteen aan het begin van het bestaan van Voltaire: aan zijn leven heeft zijn familie, zijn afkomst weinig relief verschaft. Het is alsof hij zichzelf geheel creëert. Na een degelijke opleiding op het befaamde Jezuïeten College Louis le Grand in Parijs, treedt hij in 1711, dwars tegen de wensen van zijn brave vader in, volkomen zelfstandig de maatschappij in, om zich in de letteren een bestaan te verwerven. Dat lukt hem eigenlijk van de aanvang af. Zijn gehele leven is hij verder doende geweest om zich materieel volstrekt onafhankelijk te maken. Bij zijn dood was hij een schatrijk man, grootgrondbezitter. Deze materiële zekerheid had hij weloverwogen nodig om te worden wat hij was: een vrij mens, beschikbaar voor de gerechtigheid.

De eerste fase van zijn leven loopt tot ongeveer zijn 25e jaar. In die tijd maakt hij zich een buitengewoon literair vakmanschap eigen in vrijwel alle gangbare genres. Hij staat dan bekend als een scherpzinnig, geducht-polemisch, zeer veelzijdig man. Een caesuur wordt gevormd door een reis naar België en Holland, tijdens welke hij tot een eigen visie komt ten opzichte van de godsdienst. Voor zijn reisgenote, madame de Rupelmonde, vervaardigt hij een groot betogend gedicht: „Le pour et le contre”. In feite is er gedurende zijn lange leven geen wezenlijke verandering meer gekomen in zijn religieuze opvattingen. Het gangbare godsbegrip verwierp hij definitief met de ogenschijnlijk zo eenvoudige stelling, dat het onaanvaardbaar is te geloven, dat God de mens heeft geschapen met de neiging tot zonde en dat deze God de zondigheid straft met onnoemelijke ellende. Tegenover „le contre” stond een even simpel „pour”. Met alle begrip voor de bescheidenheid van de redelijke vermogens achtte Voltaire daarbuiten toch geen begrip mogelijk. Aan gene zijde van de rede lag voor hem hetgeen men vereren kon, het principieel onbegrijpelijke, waaromtrent zwijgen paste.

De tweede caesuur ligt wéér bij een reis, naar Engeland; en toen hij daarvan terugkeerde op 35-jarige leeftijd, had hij zich nopens het gehele geestelijke leven van die dagen ter dege gevormd. Tot goed begrip: niet als geleerde, maar als „philosophe” in de 18e eeuwse betekenis van dit woord. Hij had met het oog op de grote Engelse denkers als Locke, Pope, Swift, Newton, zijn houding bepaald. Hij werd de verdediger van de integriteit der rede, de prediker der redelijkheid. In zijn schitterende „Lettres sur les Anglais” (173b) begon hij zijn geweldige veldtocht tegen de domperij, tegen de onverdraagzaamheid, tegen het dogma in al zijn vormen. Er is geen sprake van, dat hij de maatschappij in haar structuur wilde veranderen — integendeel zou men kunnen zeggen — maar even zeker is het, dat zijn

onophoudelijk gevecht tegen de geest van de clerus, van het absolutisme, voor recht en verdraagzaamheid, het lot van het ancien régime letterlijk heeft bezegeld. Hij werd een begrip, zijn naam werd inderdaad een zegel.

Het vreemde feit doet zich voor dat de jaren, waarin een man gewoonlijk de grootste productiviteit aan de dag legt, bij Voltaire een grote inzinking vormen in zijn bestaan. Tussen 1734 en 1753 is hij wel druk bezig met allerlei avonturen — flirt met de Académie, met het hof, met Frederik de Grote — maar zou hij gestorven zijn op 60-jarige leeftijd, de wereld rekende hem bestlist niet onder de allergrootsten.

Als een vermoeid, teleurgesteld man keert hij in 1753 weer in Frankrijk terug, zoekt een stille plek om te leven, om te lezen — en hij vond die op het territorium van de protestantse republiek Genève in februari 1755: in het landhuis „Les Délices”. Maar rust was voor deze nerveuze, over wel vijftien-twintig grotendeels imaginaire ziektes klagende man niet weggelegd. Dit „cadavre ambulante”, zoals hij zichzelf beschreef, ging zijn ongeëvenaarde steun verlenen aan het geweldigste evenement dat het denkende deel van Frankrijk en Europa bezig hield: de Encyclopaedie. Het is moeilijk om exact vast te stellen wat zijn aandeel in dit monument van de nieuwe geest is geweest, maar zeker is het wel dat de voltooiing ervan aan hem voor een uiterst gewichtig deel is te danken, in het bijzonder doordat hij tegen de aanvallen van heel het ancien régime zijn volle gewicht in de schaal wierp om de auteurs — die hij niet allen waardeerde — de voleinding van het historische werk mogelijk te maken.

Bovendien werd hij het levende geweten. Vooral later, op zijn landgoed Ferney hebben zijn onophoudelijke acties voor het recht — tegen de rechtsverkrachting inzake Calas (1761), Sirven (1762), De la Barre (1765), Lally (1766) — met scherpzinnigheid met sarcasme, met groot sentiment, de befaamde kreet geschapen: „Ecrasez l'infâme”. Men begrijpt de betekenis van het begrip „Verlichting” pas als men het leven van Voltaire in die jaren volgt.

Maar toch vormt die ontzagwekkende toewijding van deze oude wrakke man, wiens stem voor de gerechtigheid in heel Europa weerklonk, niet het werkelijk onvergankelijke deel van zijn bestaan. Zijn grootste betekenis ligt voor mijn gevoel in zijn demonstratie van een levenshouding, die hij het best heeft verbeeld in dat kleine boekje: „Candide ou de l'optimisme”. Dat is zijn levensteken voor alle tijden. Met humor, met vernietigend sarcasme, flitsend intelligent, maar vooral met superieure wijsheid heeft hij in „Candide” de voosheid van het lichtvaardige optimisme aan het licht gebracht. Tegenover de vluchtreacties in mythe en geloof heeft hij de trots gesteld van de mens die, zonder hoop op andere krachten dan de eigene, zijn aardse menselijke plicht doet: „il faut cultiver notre jardin.”